

ANTONI DEFEZ

La mort, filosòficament parlant

Quan se'm va demanar que preparés una conferència sobre el tema de la mort, vaig preguntar a qui aniria adreçada, de quina edat seria el públic assistent. La resposta era previsible: gent gran, persones de més de cinquanta anys. No podia ser d'una altra manera. I és que costa d'entendre, fins i tot crec que seria preocupant, que el jovent hi estigués particularment interessat. No, els joves solen viure el present com una obvietat: com si el present fos l'única dimensió. I no és que siguin ignorants del fet de la mort, però la mort per a ells sol ser únicament un fet empíric, una cosa que passa als altres. És a dir: la relació que els joves mantenen amb la mort sol ser externa i distant, com si fos quelcom que no té res a veure amb ells. Per contra, la gent gran hi manté una relació, diguem-ne, més interna i íntima: la mort com a horitzó de l'existència. Per a la gent gran, la mort no és sols una cosa que passa, sinó una cosa que els passarà a ells i que cada cop és més a prop.

Aquesta asimetria no té res d'estrany. De la mateixa manera que és amb la malaltia, les dificultats físiques creixents i l'edat com ens adonem que som un cos, vull dir, que prenem consciència de la còrpora que som, també seria cert que amb l'edat, la malaltia i les dificultats físiques creixents se'ns fa més palès el fet que un dia haurem de morir. I en aquest respecte també els joves s'hi trobarien en una situació diferent: ells viuen com si no tinguessin cos perquè viuen com si físicament tot els fos possible: el cos no els és un entrebanc de res. Diguem-ho d'una altra manera: els joves són molt més espirituals —esperits— que no pas la gent gran: de goma, en diuen alguns. Fer-se gran, altrament, significa sentir que cada cop més ets un cos, un sòlid, de vidre.

| Antoni Defez (València, 1958) és professor de Filosofia a la Universitat de Girona. Aquest text correspon a la conferència impartida el 20 de febrer de 2019 a la Casa de Cultura de Girona

Però no deixem encara aquell dia. El segon pensament que vaig tenir —en realitat, fou una mena de calfred— quan els organitzadors em van fer la proposta fou la perplexitat que em va provocar la resposta a la primera pregunta. El públic serà gent gran, persones de més de 50 anys, m'havien dit. I de sobte vaig veure que jo també en tenia més 50 —de fet, una seixantena. Caram, no és que se'm demanés una conferència per a gent gran, posem per cas, sobre la unitat sintètica de l'apercepció de Kant; tampoc simplement una conferència sobre la mort, com si jo tingués 35 o 40 anys. No, és que jo també seria públic: respecte del tema de la mort jo no podia ser sinó un de tots vostès, a banda de ser aquell que hi posés les paraules i els raonaments.

I crec que aquest imprevist apuntava a una altra de les característiques de fer-se gran: que tendim a percebre'ns no com som, sinó tal com ens recordem. En efecte, malgrat l'alopecía, la presbícia, l'halitosi, el reuma, la periodontitis, la ciàtica, la seborrea, les hemorroides, les amnèsies, els ofecs, la gastritis, els desmais... I malgrat també l'òxid que va escampant-se entre els dos-cents sis ossos de la nostra carcassa... Com dic, a pesar de tot això, tendim a percebre'ns segons alguns records que tenim de nosaltres. Quan ens fem grans, sí, som cada cop més conscients del cos que som, però alhora tenim la tendència a pensar que som com érem, o com creiem que érem, en el passat. És a dir: ens sabem grans, però no renunciem a sentir-nos joves. I, és clar, tampoc a viure més o viure indefinidament. Ja se sap, la vida vol la vida: és la inèrcia del viure.

Doncs bé, deixant de costat els errors fatals, i de vegades patètics, als quals ens podria menar, crec que aquesta ambivalència dels sentiments ens pot servir per començar a caracteritzar l'assumpte que aquí ens aplega. D'una banda, a diferència del jovent vivim la nostra mort d'una manera íntima: ens hi veiem convocats; d'altra, però, com a joves que encara ens sentim, ens agradaria fer-la fora de la nostra agenda. I fins i tot alguns pagarien per endarrerir-la, o també per allargar al màxim possible la joventut. És el que simbolitza el personatge de Faust. Una variant d'allò que de vegades sentim dir: «Si jo tingués ara 20 anys, i sabent tot el que sé». Un impossible, és clar. A més, com és ben sabut, vendre's l'ànima no és cap bon negoci: al final Mefistòfil sempre torna a cobrar-se el deute. Per cert, en la nostra cultura oral tenim una rondalla en la qual qui perd és el maligne, però la deixaré per al final: potser hi estareu interessats.

I entrem ja en matèria. El problema de la mort des d'un de vista filosòfic crec que pot desplegar-se a partir de dues preguntes: d'una banda, què és la mort; d'altra, qui mor, què és allò que es mor. Dues qüestions que, tot i ser diferents, estan

relacionades. Vegem-ho. Què és la mort? Bé, per alguns la mort seria una mena d'ascens ontològic: en termes futbolístics, pujar a la primera divisió, jugar en la Champions. Perquè quina altra cosa podria ser la promesa d'una vida eterna? La vida eterna, a diferència de la vida que ara estem vivint, seria l'autèntica, la perfecta, la vida en si mateixa. I justament per aquesta superioritat ontològica la vida eterna seria també la que explicaria aquest succedani de vida que és la que tenim abans de morir-nos, vull dir, que el sentit de la nostra vida actual es trobaria en allò que la mort propicia: l'altra vida.

Aquesta concepció de la mort com un trànsit és la típica de les religions monoteistes. Però també fou la concepció, per exemple, de Plató quan afirmava que filosofar era preparar-se per a morir. Ara bé, morir no sols seria un trànsit, també seria un alliberament: un alliberar-se d'aquesta vida imperfecta, corpòria, temporal i patològica. I és que aquesta vida nostra d'ara seria una vida corrompuda pels sentits, les passions i els instints. Heus aquí com la primera pregunta —què és la mort— s'entrellaça amb la segona —qui mor. En efecte: morir-se és alliberar-se del cos que tenim, el cos que habitem en aquesta vida. Qui mor, per tant, seria el nostre cos, i qui transita a l'altra vida l'ànima que realment som.

Perquè en realitat allò que primordialment seria cadascú de nosaltres és una ànima, un esperit. Una mena de cosa que circumstancialment i casualment viu atrapada en un cos. Fixeu-vos-hi bé: d'acord amb aquesta concepció la relació que cadascú té amb el seu cos seria una relació accidental. Com si poguéssim haver tingut un altre cos i haver sigut, no obstant, els mateixos! Què pugui ser l'ànima, però, és un altre problema que a nosaltres aquí no ens interessarà: ens és suficient a destacar que l'ànima sempre ha estat concebuda com una entitat, un cosa, és clar, una cosa no corpòria, sinó immaterial. I tant hi fa que l'ànima sigui l'alè o una ombra que abandona el nostre cos, o que sigui una mena d'entitat més permanent capaç de conservar la identitat personal i moral.

He dit que aquesta concepció de la mort és la pròpia de les religions monoteistes, però ho és també d'aquelles religions que defensen la transmigració de les ànimes, és a dir, d'aquelles religions que afirmen que després d'aquesta vida la nostra ànima es reencarnarà en un altre cos, i en un altre, i un altre... I així a través d'un llarg periple que acabarà també en un alliberament final d'aquesta transhumància. No cal dir que la religiositat oriental clarament s'ha compromès sempre amb aquesta idea. Però també alguns grecs d'abans de Sòcrates ho feien: per exemple, Pitàgores —el del teorema— defensava la metempsicosi, és a dir, les anades i tornades d'una ànima transeünt. Segons conta Diògenes Laerci, en certa ocasió Pitàgores va creure reconèixer en el lladruc d'un gos la veu d'un amic, mort feia poc.

Doncs bé, en el cantó oposat, i ben lluny de les idees religioses, trobem aquells que consideren que la mort no seria res —ni trànsit, ni alliberament—, sinó simplement una cessació de les funcions vitals del cos. Vaja, la mort com un simple esdeveniment natural o biològic que arrabassa les funcions mentals o espirituals. I aquí trobaríem no sols els atomistes grecs Demòcrit i Leucip, sinó també Epicur i el seu seguidor romà Lucreci. Deixeu-me que faci una citació una mica llarga de la *Lletra a Meneceu*:

Acostuma't a considerar que la mort no és res per a nosaltres —diu Epicur—, perquè tot bé i tot mal són en la sensació, i la mort és la pèrdua de la sensació. I així, la comprensió correcta que la mort no és res per a nosaltres fa estimable la mortalitat de la vida, no pel fet que li afegeixi un temps indefinit, sinó perquè suprimeix l'anhel d'immortalitat.

Res no hi ha de terrible en la vida per a aquell que està realment convençut que tampoc no hi ha res de terrible en el no viure. De manera que és un ximple qui diu que tem la mort, no perquè faci patir en presentar-se, sinó perquè fa patir quan hom l'espera [...] Així, doncs, el més esgarrifós dels mals, la mort, no és res per a nosaltres, perquè mentre existim, la mort no és res, i quan la mort és present, nosaltres ja no som. No existeix, doncs, ni per als vius ni per als morts [...] El savi, però, ni rebutja viure ni té por de no viure, perquè ni viure li sembla un mal, ni creu que sigui un mal no viure.

Com veiem, per a Epicur la cosa és ben senzilla: quan estem vius no estem morts, i quan estarem morts ja no estarem vius. La mort no és un esdeveniment de la vida i, així, ningú viu la seva mort. Ben senzill, però no tant, perquè Epicur, que visqué a cavall dels segles IV i III a.n.e., fou el que podríem anomenar un il·lustrat: ell lluita contra la superstició religiosa i contra la por que senten els humans davant el fet inexorable de la mort o, millor, davant de la por al no-res —*horror vacui* se'n diu. Per cert, i mireu quin contrast, que lluny d'aquesta mentalitat estaria Miguel de Unamuno quan afirmava el 1912 en *Del sentimiento trágico de la vida* que déu ha d'existir perquè jo he de ser immortal. Unamuno no es conformava a diluir-se en el tot: no acceptava dissoldre's en un anònim no-res. No, jo, jo i sempre jo, per sempre.

Per a Epicur, per contra, el savi és qui accepta la mort com un simple cessament de la vida. I és d'insensats tenir-ne por o angoixa. De fet, si no ens preocupa què era de nosaltres abans de néixer, per què ens hauria de preocupar què serà de nosaltres després de morir? Sens dubte, dues preocupacions insensates, perquè ni abans de néixer existíem, ni existirem després de morir. Dues preocupacions insensates, cert, però el fet que només ens obsessioni el que serà de nosaltres després ja resulta

sospitós: la diferència de la nostra actitud cap a l'abans i el després desemmascara, per irracional, la nostra obsessió pel després. I és que no estem davant d'una preocupació merament intel·lectual, sinó que és la por i l'angoixa allò que alimenta la nostra obsessió.

A parer d'Epicur, la vida és l'única cosa que tenim o, millor, que som. De manera que allò de què el savi ha d'ocupar-se, i preocupar-se, és de la vida: saber com viure, viure feliç, és a dir, ocupar-se de la salut del cos i de la impertorbabilitat de l'ànima. I és interessant comprovar com Epicur i els estoics arriben a coincidir en aquest ideal d'home tranquil: l'ideal de vida de la indiferència davant del destí, davant d'aquells fets que no depenen de nosaltres: per exemple, la mort. Una coincidència, però, desdibuixada per una diferència de fons: els estoics creien en un ordre —un logos, una intel·ligència— universal i, per tant, derivaven cap al misticisme, mentre que Epicur pensava que els déus no es preocupen dels humans i, així, que nosaltres havíem de passar també de les seves pasqües i recloure'ns al nostre jardí, la nostra vida íntima.

Ara bé, per tal d'entendre millor Epicur, tornem per un moment a la concepció d'aquells que veuen la mort com un trànsit i un alliberament. Segons aquesta mentalitat, viure consisteix a preparar-se per a morir: anar deixant de viure, un anar negant la nostra corporeïtat, és a dir, l'aspecte sensible i instintiu de la nostra existència. Ja hem vist què deia Plató: filosofar és preparar-se a morir. En altres paraules: morir en vida. Per contra, segons Epicur, i Aristòtil hi estaria d'acord, la vida vol la felicitat: la vida vol ser vida feliç. En efecte: vida i felicitat és copertanyen i, així, viure no seria un preparar-se per a la mort, sinó més aviat aconseguir viure sàviament i feliçment. I en aquest sentit, la por o l'angoixa davant la mort no sols seria una manera equivocada de viure, sinó també, arribat el moment, un símptoma d'haver viscut una vida incorrecta, una vida infeliç.

Conten que una de les darreres frases que Ludwig Wittgenstein va pronunciar abans de morir en 1951 fou «Digui'ls que la meua vida ha estat meravellosa». Li ho digué al Dr. Bevan, a la casa del qual Wittgenstein va passar els últims dies: un missatge per als seus amics de Cambridge. Potser l'escena és una mica teatral o de pel·lícula, però crec que resumeix bé tot un ideal de vida: l'ideal de morir tranquil i satisfet. Wittgenstein, que sempre havia estat una mica estoic, ja havia desemmascarat en 1921 en el *Tractatus logico-philosophicus* la insensatesa de la por a la mort i de l'esperança en una vida eterna. Hi podem llegir:

La mort no és un esdeveniment de la vida. De la mort, no se'n té vivència.

Si per eternitat no s'entén infinita durada temporal, sinó intemporalitat, aleshores viu eternament el que viu en el present.

La immortalitat temporal de l'ànima de l'home, és a dir, la seva pervivència eterna després de la mort, no només no està garantida de cap manera, sinó que sobretot aquesta suposició no realitza en absolut el que sempre es volgué aconseguir amb ella, ¿És que se soluciona algun enigma perquè jo continuï vivint eternament? ¿Aquesta vida eterna no serà potser igual d'enigmàtica que l'actual?

Tres coses a destacar. En primer lloc, que Wittgenstein s'apunta a la idea que la mort no és altra cosa que un cessament de la vida. Dos: que viu intemporalment o eternament aquell que viu en el present, és a dir, aquell que no hi viu angoixat. I tres: que l'argument que el sentit d'aquesta vida es troba en l'altra vida no funciona, perquè l'altra vida —l'eterna— seria tan incomprendible, tan necessitada d'explicació, com aquesta. Bé, això si som intel·lectualment honestos. I és que aquí, com en moltes altres ocasions, els arguments són convincents si nosaltres volem que ho siguin. I per a molts, és clar, la possibilitat d'una vida eterna és molt convincent: volen que ho sigui. Recordem el cas d'Unamuno, qui s'expressava amb una absoluta i quasi infantil claredat: les coses han de ser com jo desitjo que siguin.

Però fem un pas endavant. I per a fer-lo tornen enrere i recapitem. La filosofia és així: de vegades cal tornar al principi si volem avançar. És l'estratègia del voltar: voltar i voltar fins que la presa estigui en el punt de mira. Doncs bé, dèiem al començament que hi havia dues preguntes al voltant de les quals podíem desplegar la reflexió filosòfica sobre la mort: què és la mort i qui és qui mor. I hem analitzat la concepció de la mort com un trànsit i un alliberament a dintre de la qual qui moria era el cos i qui transitava i s'alliberava era l'ànima que suposadament cadascú és. Igualment hem vist la concepció contrària: que la mort no és cap esdeveniment per a aquell qui mor —de la mort pròpia ningú no en té vivència—, sinó simplement un cessament de la vida. Aprofundim, però, una mica més en aquest contrast.

La concepció de la mort com a trànsit i alliberament es basa en el que podríem anomenar una metafísica de la substància: tant allò que mor com allò que transita i s'allibera és entès com una cosa, una substància: el cos, l'ànima, l'esperit, etc. Ara bé, és obligatori mirar-se les coses d'aquesta manera? És que els humans som coses? Bé, en un sentit d'anar per casa sembla que, en part, sí: som un cos, i un cos sembla ser una cosa. Tanmateix, és rellevant això per al nostre tema? Crec que no: de fet, la concepció que veu la mort simplement com un cessament de la vida apunta en una altra direcció. Sí, som cossos, però la mort no és el cessament del cos, sinó el cessament de la vida del cos: un cadàver és un cos, i fins i tot podríem dir que està viu des d'un cert punt de vista biològic. No, la mort és el cessament de les funcions

vitals que fan d'un cos un determinat organisme, de manera que allò que mor no és una cosa, sinó un conjunt unitari de funcions biològiques.

Com veiem, ens estem apartant de la metafísica de la substància, i estem entrant en una metafísica dels processos. Ara bé, un ésser humà no és simplement un conjunt de funcions biològiques: fóra això un reductivisme mistificador. No, els humans són alguna cosa més: som existències, vides en un sentit no sols biològic. I així hem arribat a una concepció diferent de què és la mort i de qui és qui mor: la mort és el cessament de l'existència. Per descomptat, som cos i som el cos que som —dir que tenim un cos és promoure la confusió—, però som un cos que existeix d'una manera personal, social, cultural i històrica. En suma: som existències. I ser una existència vol dir viure propositivament com un projecte vital a dintre de contextos socials, culturals i històrics concrets. No existim *in abstracto* o descontextualitzadament, sinó arrelats en mons concrets i amb projectes concrets. És que jo seria el mateix si hagués nascut a Leon d'uns pares que fossin farmacèutics? I si hagués nascut en una aldea subsahariana?

Doncs bé, tot desenvolupant la idea que la manera rellevant d'entendre'ns és contemplar-nos com a existències —realitats propositives—, Martin Heidegger en 1927 en el seu *Ésser i temps* assenyalava que un dels trets definitoris de l'existència humana és viure per a la mort. La idea no era simplement que els humans, a diferència dels animals, saben que han de morir. No, el que deia Heidegger era quelcom més radical: no una qüestió de coneixement, sinó d'actitud. En concret: que els éssers humans són un projecte, un conjunt de possibilitats. Ara bé, així com qualsevol possibilitat, en tant que possibilitat, és una mera possibilitat, la mort, que sempre és una possibilitat, és aquella possibilitat que és insuperable, ja que més enllà res no és possible. La mort és la possibilitat de la impossibilitat de qualsevol altra possibilitat. I en aquest sentit la mort és la possibilitat més pròpia o més autèntica de la nostra existència.

Però no sols això. Atès que no és possible viure la pròpia mort —ja ho sabem: de la mort pròpia no tenim ni tindrem mai experiència—, la mort sempre és anticipació, una permanent possibilitat oberta i prevista. I en aquest sentit la mort ens fa conscients que tota altra possibilitat és simplement una possibilitat, quelcom que podria no ser. En altres paraules: en assumir la mort cada existència entén com són de precàries les seves decisions, les possibilitats que ha triat i, així, com el projecte que és penja en el no-res. I justament en això consistiria assumir que hem de morir: no en el fet de pensar sobre la nostra mort, sinó acceptar la precarietat i, en el fons, la gratuïtat del projecte que anem construint. Que res no és necessari ni definitiu, que qualsevol altra possibilitat era possible, qualsevol excepte la mort.

I això té implicacions importants. Que la nostra existència sempre resta oberta: que mai no estem fets i acabats, que no ens petrifiquem com si fóssim una cosa. O si es vol: que sempre podríem haver triat ser uns altres. I aquí rau el risc i l'angoixa. No és que la mort ens produeixi angoixa, sinó que l'angoixa prové del fet que l'anticipació de la mort ens fa sabedors que sols som una existència contingent, i que si volem viure autènticament caldrà que decidim sabent que no hi ha cap altra oportunitat. Som, per tant, radicalment responsables del que arribem a ser —heus aquí l'angoixa—, i la mort ens hi fa conscients. Perquè la mort ni és la culminació de la vida, ni allò que li dona sentit. No, la mort no és cap conclusió, sinó l'horitzó, i com a tal ens recorda que la vida no té cap altre sentit que el que nosaltres anem creant. En suma: només en tant que som conscients de ser éssers per a la mort, la nostra existència pot esdevenir autèntica.

L'analítica existencial de Heidegger és, sens dubte, interessant: ajuda a entendre'ns com a existències, lluny de la metafísica dels objectes fets i acabats —meres presències. I així com a éssers que ens hem de construir una identitat a partir no sols del que ens ha estat donat (un determinat cos, un caràcter, un context social i històric, etc.), sinó sobretot en funció del que voldríem ser. Heidegger, però, no hi estava sol: aquesta manera de considerar l'ésser humà, tot i que amb matisos diferents, la trobem també en altres pensadors del segle XX: per exemple, Ortega y Gasset, o Sartre o Albert Camus. Ara bé, en el plantejament de Heidegger sempre he trobat discutible, entre altres moltes coses, precisament el paper que s'atorga a la mort. No ho sé, em recorda la metafísica de *legionario*, allò de «los novios de la muerte»: convertir la mort —o el perill de mort— en una prova del valor i del sentit de la pròpia existència.

Per a Heidegger, és un tret universal que l'anticipació de la mort sigui determinant respecte a l'autenticitat de l'existència. I això és justament el que em resulta injustificat. No veig que la gent decideixi com vol existir —qui vol ser— a partir de l'anticipació de la seva mort. Per descomptat, tots sabem que hem de morir i que allò que fem és contingent i que caducarà algun dia, però em sembla que l'actitud de la gent no és la de l'angoixa de què ens faria conscients la mort. Potser se m'escapa l'ambient espiritual de la seva època, que fou un temps de guerres mundials i sinistres dictadures —Heidegger no s'apuntà a La Legión: simplement acabà afiliant-se al partit nacionalsocialista—, però crec que l'anticipació de la mort juga un paper distint en la vida humana.

O millor: no un únic paper, sinó papers diversos. I aquesta diversitat de significacions que pot tenir la mort depèn en gran mesura de la gran varietat dels valors

culturals, socials i personals en què transcorre la nostra existència. No tothom es representa filosòficament la seva mort d'una mateixa manera. I això sense oblidar que la representació que cadascú es fa de la seva mort també depèn, i molt, de com de fet la seva mort se li pot presentar. No és el mateix saber simplement que moriràs, que saber-ho en la decrepitud d'una edat ja avançada, o tenir-la a la vista en una situació de solitud i abandonament, o saber que serà el final d'una llarga malaltia. O fins i tot saber que moriràs executat, o que podries morir atrapat en un conflicte bèl·lic, o si has decidit suïcidar-te. Com veiem, la casuística és enorme, i crec que no hi ha una única anàlisi.

Tanmateix voldria destacar aquí dues circumstàncies que trobo interessants en el que sol ser l'anticipació de la nostra mort —ara ja no en un sentit hedeggerià— que semblen prou comuns. D'entrada, la dificultat que tenim precisament de dur a terme aquesta anticipació: ens és impossible imaginar que estem morts. Passaria aquí el mateix que passa, en general, amb la impossibilitat d'imaginar el món sense nosaltres: fins i tot un món imaginat sense nosaltres encara seria un món imaginat per nosaltres. I segurament és per aquesta raó que quan imaginem que estem morts no podem fer altra cosa, per exemple, que imaginar que estem assistint, en qualitat d'espectadors, al nostre propi enterrament. Per cert, potser és això el que fa que siguin divertits, i alhora il·luminadors en tant que absurds, epitafis com el «Perdoneu que no m'aixequi» de Groucho Marx, o el «Va morir com va viure: sense ganes» de Joan Fuster.

I dos: l'altra circumstància que vull presentar no expressaria una dificultat epistemològica, sinó més aviat una actitud moral. Sovint anticipem la nostra mort amb el desig de poder deixar bons records a les persones que estimem: penseu l'important que pot ser això respecte als fills. Deixar-los bons records per tal que ells puguin fer-los servir en la vida, que els siguin d'ajut: especialment el record de la incondicionalitat. O el de la nostra confiança en ells, o el de com d'orgullosos se sentien de tu els teus pares. Aquesta actitud segurament està emparentada també amb unes altres, al meu parer, moralment no tan valuoses, com ara deixar-los diners, o voler simplement l'èxit dels fills. O fins i tot amb l'exagerada pretensió d'aquells megalòmans que moguts pel deliri de grandesa voldrien ser eterns en la memòria dels altres a través dels textos, en els monuments o mitjançant la fama.

Doncs bé, tant la impossibilitat d'imaginar-nos morts, com l'anhel de viure en la memòria dels altres —l'entenguem com l'entenguem— serien dos aspectes del nostre viure que apuntarien també a allò que al començament presentàvem com la inèrcia de la vida: que la vida vol la vida. I així que vivim com si haguéssim de viure indefinidament, com si no haguéssim de morir mai o, si més no, com si

haguéssim de viure molt més: sobretot, percebent-nos com ens recordem. Un cas arquetípic d'aquesta inèrcia, hi vam dir, era el de Faust: se'n recorden? Viure més i, a més, jove. I en presentar aquesta idea, els havia promès —segur que no ho han oblidat— una manera de defugir el pagament a Mefistòfil. La trobem en la rondalla *El jugador de Petrer* recollida per Enric Valor a Castalla, a les terres de l'Alcoià: un conte que, tot i no tractar de l'anhel d'immortalitat, ens hi pot servir. Com que ja hem arribat al final, els en faré un breu resum.

Don Pere Mestre, un hereu jugador impenitent i arruïnat, ven la seva ànima al diable a canvi, no de viure més anys, sinó de fer-se ric en el joc. El tracte que li proposa el dimoni, un tal Capralenc el Fi —es veu que en aquella època n'hi havia una munió—, és que passats deu anys podrà disposar de la seva ànima, i don Pere accepta amb una condició: que sigui quan els garrofers no tinguin garrofes. Quin capritx més extravagant, va pensar el diable. Doncs bé, l'any que feia onze s'hi presenta Capralenc a cobrar el deute. La seva sorpresa, però, és majúscula en comprovar que els garrofers sempre tenen garrofes: quan les velles maduren, ja hi pengem verdes i tendres les noves.

—Brrr! —començà a bramular Capralenc, i tot el seu posat de cavaller infernal se'n vingué a terra, per a eixir la fera que era en veritat. Es rebolcà, s'esguellà l'abillat vestit, tirà el capell dins d'un sequiol, i botava i rebotava esgarrinxant-se contra les branques d'aquell arbre desconegut, d'aquell garrofer del cel, que l'havia enganyat.

I és que aquest pobre diable vivia a les muntanyes de Castalla, i allí no hi havia garrofers: Petrer és l'últim lloc de la contrada on poden prosperar. Ja sabeu: els garrofers no són arbres de molt de fred. En resum: al final «s'obrí un forat enmig del terra i Capralenc el Fi, amb una gran flamerada, desaparegué per sempre». No sé si la picardia de don Pere els serà d'alguna utilitat, però per si de cas, ja la coneixen. Però —ara que ho penso— a Girona no hi ha garrofers, fa massa fred. De manera que caldrà que ens busquem alguna altra martingala si volem fer tractes amb Capralenc el Fi o algun dels seus companys. O potser serà millor que no i que sàviament —epicúriament—, quan arribi el moment, sapiguem donar per perdut allò que ja està perdut. ☪